

5. Мирошніченко Н. А. Пропозиції щодо вдосконалення кримінального кодексу України / Н. А. Мирошніченко // Вісник Академії правових наук України. – 2015. – № 5. – С. 176–181.
6. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

Балобанова Дар'я,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Анотація. Аналіз динаміки кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини проти правосуддя дозволяє визначити основні тенденції розвитку відповідного розділу Особливої частини КК України 2001 р. та виявити певні вади формулювання норм кримінального закону.

Ключові слова: динаміка, кримінальне законодавство, правосуддя, злочини проти правосуддя, тенденції законотворчості.

Аннотация. Анализ динамики уголовного законодательства об ответственности за преступления против правосудия позволяет определить основные тенденции развития соответствующего раздела Особенной части УК Украины 2001 г. и выявить некоторые недостатки формулировки норм уголовного закона.

Ключевые слова: динамика, уголовное законодательство, правосудие, преступления против правосудия, тенденции законотворчества.

Summary. The analysis of dynamics of the criminal legislation on responsibility for crimes against justice allows to determine the major trends in the relevant section of the Criminal Code of Ukraine, 2001, and to identify certain defects in formulation of criminal law norms.

Key words: dynamics, criminal legislation, justice, crimes against justice, the trends of law-making.

Вступ

Загальний динамізм соціального розвитку обумовлює існування динаміки в усіх явищах, що його наповнюють. Не становить виключення й система права, щодо якої динаміку можна спостерігати як в цілому, так й стосовно окремих галузей права, які її утворюють. Це дає підстави стверджувати про наявність динаміки кримінального права, яку ми визначаємо як форму існування положень кримінального права, яка володіє власною структурою, має складний циклічний характер і пов'язана з іншими соціальними явищами і процесами, та яка в інтегрованому вигляді відображає особливий стан цілеспрямованого внутрішнього і зовнішнього розвитку і функціонування системи кримінального права [1, с. 392–399].

Досліджуючи динаміку крізь призму чотирьох її обов'язкових характеристик (одиниці, часових відносин, просторових відносин та напрямку), можна провести аналіз динаміки кримінальної відповідальності за будь-які злочини.

Предметом цього дослідження є динаміка кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини проти правосуддя. Аналіз саме цієї групи злочинів та питань кримінальної відповідальності за їх вчинення у сучасних умовах набуває особливого значення, як у зв'язку з їх певною поширеністю, так і й з проблемами встановлення ознак конкретних складів злочинів, а також їх латентністю.

§ 1. Загальна характеристика динаміки кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини проти правосуддя

Аналіз динаміки кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини проти правосуддя необхідно починати з визначення загальних ознак (характеристик) динаміки. До них належать одиниця (те, що підлягає дослідженню), часові відносини, просторові відносини та напрямки руху.

Без одиниці не можна осмислити жодний динамічний стан. Якесь одиниця, як логічний підмет, про зміну або модифікацію якої ми ведемо мову, повинна бути надана. В даному випадку для характеристики динаміки ми виділяємо таку одиницю як кримінальне законодавство – сукупність загальнообов'язкових норм, що встановлюють «злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння» (ч. 2 ст. 4 КК України). Незважаючи на те, що всі одиниці зазнають змін або перебувають в процесі, вони повинні розумітися як такі, що зберігають свою ідентичність протягом всього процесу, в який залучені. Будь-яка одиниця існує до тих пір, поки зберігає свою тотожність чи ідентичність. Втрачаючи її, вона перестає існувати як дана одиниця.

Всяке «становлення», процес, рух, динамічний стан припускає час. Однак поняття часу, придатне для опису переміщень матеріальних тіл, часто не підходить для характеристики соціальних і культурних процесів. Для них, як правило, потрібно використовувати інший вид часу – соціальний час [2, с. 81]. Вивчення динаміки кримінального законодавства України може починатися з XI ст., тобто з першого, що дійшов до наших днів, писаного джерела права, що містить норми і кримінального права – «Руської Правди». І тривати до теперішнього часу. Але в межах цього тривалого часового періоду можна виділяти окремі етапи розвитку кримінального законодавства, які характеризуються різними критеріями відбору, і розглядати саме їх динаміку. Уявляється, що особливу увагу слід звернути на розвиток кримінального законодавства за часи незалежності України, починаючи з 1991 р. та до теперішніх часів. Це обумовлено тим, що, не забуваючи про досвід минулих епох та їх надбання, нам слід формувати сучасне кримінальне право, яке має відповідати сучасним вимогам. Крім того, особливістю саме цього часового періоду є прийняття діючого Кримінального кодексу України 2001 р., який є втіленням кримінального законодавства у вузькому його розумінні.

Сказане про час справедливо і щодо простору. Будь-який процес має місце де-небудь і знаходиться в просторовому зв'язку з іншими процесами та явищами, обраними в якості точок відліку. В іншому випадку процес не може бути

локалізований і залишається невизначеним [2, с. 81]. Однак саме цей елемент для аналізу динаміки кримінального права України є найбільш складним. Протягом своєї тривалої історії (починаючи з XI ст. – епохи появи першого нормативного акта, за яким можна починати вивчення кримінального права, – і до 1991 року – появи незалежної Української держави) Україна, як держава в сучасних кордонах, перебувала у складі різних державних утворень з мінливими просторовими координатами (Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське, Річ Посполита, Московська держава, Російська імперія, Османська імперія, Австро-Угорщина, СРСР та ін.). На цих територіях діяли різні правові системи зі своїми особливостями правового регулювання (достатньо згадати Запорізьку Січ з її нормами-звичаями). Крім того, сучасне кримінальне право незалежної України характеризується значним впливом з боку міжнародного, загальноєвропейського права і права окремих держав. Необхідність врахування всіх цих аспектів істотно ускладнює вивчення просторового елемента динаміки кримінального права України. Так само, як й при визначенні часових меж, видається за доцільне почати з самостійного дослідження динаміки кримінального права в межах території сучасної незалежної України.

Нарешті, четверта необхідна характеристика динаміки кримінального права, а саме напрямок, спирається на той факт, що процес відбувається від чогось до чогось, що зміна передбачає перехід з одного стану в інший. Будь-який динамічний стан означає деяку модифікацію одиниці в категорії «від... до». Цей рух «від... до» і є напрямом процесу [2, с. 82]. Дослідження цієї четвертої складової в динаміці кримінального законодавства України представляє, напевно, найбільший інтерес, оскільки дозволяє встановити, які якісні зміни зазнала одиниця дослідження, на яких етапах вони зараз знаходяться і які тенденції у розвитку кримінального права нашої держави можуть бути виявлені. Так само, обмежуючись періодом з моменту прийняття Кримінального кодексу України 2001 р., можна визначити дві основні характерні риси розвитку кримінального права. Одна з них визначається пом'якшенням кримінальної репресії, друга – збереженням, а інколи навіть посиленням відповідальності за деякі злочинні прояви. Слід зазначити, що аналіз змін, які вже були внесені до КК України та які запропоновані в різного роду законопроектах, свідчать про ухил в бік посилення кримінальної репресії. Крім того, особливістю внесення змін до КК України (у тому числі в питаннях відповідальності за злочини проти правосуддя) є їх хаотичність та неузгодженість між собою та з іншими нормативними актами.

Ще однією тенденцією, яка набула особливого значення в останні роки, є запровадження в кримінальне законодавство України нових (для законодавства, але не завжди для доктрини) інститутів та положень. Зазначена тенденція пов'язана з намаганням України виконати певні свої зобов'язання перед світовою спільнотою, а також із залученням положень кримінально-правового характеру, які притаманні законодавству країн континентальної Європи, з метою гармонізації з ним. Ця тенденція в частині визначення кримінальної відпові-

дальності за злочини проти правосуддя знаходить свій прояв у встановленні окремого складу злочину – умисного невиконання службовою особою рішень Європейського Суду з прав людини (ч. 4 ст. 382 КК). Крім того, значна кількість рішень ЄСПЛ за заявами проти України пов'язана з порушеннями різних прав та свобод людини і громадянина саме при здійсненні правосуддя.

Правова система нашої держави, незважаючи на вже 25-річний термін з дня проголошення незалежності України, продовжує знаходитися в процесі розвитку. Запорукою належного рівня правового регулювання виникаючих суспільних відносин, та й, відповідно, їх охорони засобами кримінального права, є не тільки створення нових правових норм, а й певна наступність, запозичення того, що вже було створено й довело своє право на існування під час тривалого апробування. Подібний висновок свідчить про існування спадкоємних зв'язків, наступність у праві.

Наступність притаманна й кримінальному законодавству про відповідальність за злочини проти правосуддя. Аналогічний розділ існував в Особливій частині Кримінального кодексу 1960 р. – глава 8 «Злочини проти правосуддя», та деякі з тих складів, що зараз відносяться до злочинів проти правосуддя, містилися в главі IX «Злочини проти порядку управління» (порушення правил адміністративного нагляду (ст. 196-1 КК 1960 р.)) [3]. В цілому, майже всі злочини знайшли своє відображення у КК 2001 р., хоча змінювалася їх редакція. В той же час з'явилися п'ять статей, аналогічних яким не було у КК 1960 р. – порушення права на захист (ст. 374 КК 2001 р.), втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК), погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК). Це свідчить про підвищення ролі захисника у відправленні правосуддя у різних категоріях справ та визнання його рівності в провадженні з представниками систем правоохоронних та судових органів.

З моменту прийняття нового КК України 5 квітня 2001 р. та набрання ним чинності 1 вересня 2001 р. було прийнято 14 законів, якими вносилися зміни до Розділу XVIII Особливої частини КК «Злочини проти правосуддя». Всі ці закони за їх значущістю та змістовним навантаженням можна поділити на декілька груп:

- I. Закони, якими вводяться нові складі злочинів або відбувається криміналізація діянь (це не завжди тотожні явища).
- II. Закони, якими здійснюється декриміналізація діянь.
- III. Закони, якими встановлюються нові ознаки існуючих складів злочинів.
- IV. Закони, спрямовані на приведення у відповідність положень КК та інших нормативно-правових актів.

Окреме місце можна відвести законам, один з яких втратив чинність через 11 днів після вступу в законну силу – один з «славнозвісних» «диктаторських» законів від 16 січня 2014 р. (Про внесення змін до Закону України «Про судострій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захи-

сту безпеки громадян: закон України від 16.01.2014 р. №721-VII (втратив чинність на підставі Закону «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 28.01.2014 р. №732-VII) [4]), а інший був визнаний неконституційним Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» №20-рп/2009 від 10.09.2009 р. (Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: закон України від 15.01.2009 р. №890-VI [5]).

I. До законів, якими вводяться нові склади злочинів або відбувається криміналізація діянь слід віднести Закони України:

- 1) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої системи документообігу в адміністративних судах» від 05.06.2009 р. [6]. Цим законом КК був доповнений ст. 376-1, яка встановлює відповідальність за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду;
- 2) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 07.09.2016 р. [7]. Прийняття цього закону є цікавим прикладом неузгодженості та хаотичності сучасного законодавчого процесу – ним знов була встановлена кримінально-правова заборона ухилення від сплати штрафу, як виду покарання (ч. 1 ст. 389 КК), яка до того була декриміналізована Законом України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. [8]. Ухилення від сплати штрафу не визнавалося злочином протягом 3 днів – з 05.10.2016 р. (дата набрання чинності Законом «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р.) до 08.10.2016 р. (дата набрання чинності Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 07.09.2016 р.). Така кількість та «якість» змін викличе на практиці проблеми не тільки безпосереднього застосування законів, а й ті, що пов'язані з дією закону у часі, його зворотної сили та дії проміжного закону (ст.ст. 4–5 КК);
- 3) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13.04.2012 р. Цим законом КК був доповнений ст. 381-1 (невиконання слідчим вказівок прокурора), яка в подальшому була виключена з КК, та ст. 389-1 (умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості) [9]. Не можна не погодитися з думкою професора Хавронюка М. І., що поява ст. 389-1 у КК є прикладом надмірної криміналізації, адже змістом такої угоди є, у тому числі, узгоджене покарання [10, с. 808]. Тому, якщо угода не виконується, то це або ухилення від покарання (ст.ст. 389, 390 КК), або невиконання обов'язків щодо співпраці у викритті злочині, які мають бути вчиненні до укладення угоди.

II. До законів, якими здійснювалась декриміналізація діянь, відносяться Закони України:

- 1) «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. [8] – декриміналізація на три дні ухилення від сплати штрафу як виду покарання;
- 2) «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р., яким була виключена ст. 381-1 КК [11], оскільки відповідальність за невиконання вимог прокурора встановлена в Кодексі України про адміністративні правопорушення [12, ст. 185-8].

III. До законів, якими встановлюються нові ознаки існуючих складів злочинів, слід віднести наступні закони:

- 1) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 03.03.2005 р., яким у ст.ст. 384 (завідомо неправдиве показання), 385 (відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків) КК доповнена ознака часу їх вчинення – під час виконавчого провадження, в новій редакції викладена ст. 388 КК щодо встановлення відповідальності за дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описане чи підлягає конфіскації [13]. В подальшому законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» від 22.09.2011 р. сфера застосування ст. 388 КК була ще розширена за рахунок незаконних дій з заставленим майном [14];
- 2) «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15.04.2008 р., яким перелік дій у ст. 371 КК доповнено незаконним триманням під вартою, а у ст. 373 КК уточнено, що примушування давати показання не повинно супроводжуватися ознаками катування [15];
- 3) «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» від 04.11.2010 р., яким було розширено коло предметів злочинів за ч. 1 ст. 384 КК (завідомо неправдиве показання) за рахунок завідомо неправдивого звіту оцінювача про оцінку майна під час здійснення виконавчого провадження [16];
- 4) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14.05.2015 р., яким в якості кваліфікуючої ознаки постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови передбачено вчинення відповідних дій з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста (ч. 2 ст. 375 КК) [17]. Появу такої кваліфікуючої ознаки слід розглядати виключно крізь призму криміналізаційного приводу, пов'язаного з намаганнями продемонструвати виконання Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» (ухвалена 03.05.1996 р. на 98-й сесії), які передбачають, що в демократичному суспільстві свобода

засобів масової інформації та вільне й безперешкодне здійснення журналістами їхніх функцій важливе, зокрема, для інформування громадськості, вільного формування й вираження думок та ідей, а також для перевірки діяльності органів державної влади. З огляду на це Комітет міністрів Ради Європи рекомендував національним урядам керуватися у своїй діяльності та політиці основними принципами, що стосуються захисту журналістів, котрі працюють за умов конфліктів і тиску, викладеними у Додатку до згаданої вище Рекомендації, а також застосовувати їх без обмеження й дискримінації за будь-якою ознакою до іноземних і місцевих журналістів. Але видається, що постановлення суддею завідомо неправосудного рішення з метою перешкодити законній професійній діяльності журналіста не може розглядатися як більш небезпечний злочин, ніж аналогічні дії щодо «пересічених» громадян, а тим більше «привірюватися» до таких дій, які спричинили тяжкі наслідки.

IV. До законів, спрямованих на *приведення у відповідність положень КК та інших нормативно-правових актів* належать Закони України:

- 1) «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України» від 14.04.2009 р., яким слова «виправна установа» в ст.ст. 391, 392 КК замінили словами «установа виконання покарань» [18];
- 2) «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р., яким ст. 382 КК (невиконання судового рішення) отримала нову редакцію з метою узгодження законодавства в частині використання термінів, передбачених спеціальним законодавством з питань судоустрою [19];
- 3) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13.04.2012 р., яким узгоджено використання термінів, передбачених новим КПК та діючим КК в частині відповідальності за злочини проти правосуддя (наприклад, кримінальні правопорушення, досудове розслідування тощо) [9] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України» від 16.05.2013 р. [20].

§ 2. Окремі аспекти законодавчого визначення кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя

Для дослідження динаміки кримінального законодавства про відповідальність за злочини проти правосуддя необхідно з'ясувати зміст тих відносин, які поставлені під охорону кримінальним законом, тобто що саме складає поняття «правосуддя». Конституцією України [21, ст. 124] та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. [22, ст. 5] визначається, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Судова система України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. У відповідності до цих прин-

ципів суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Але, визначаючи правосуддя як державну діяльність, яку проводить спеціально уповноважений орган (суд) шляхом розгляду й вирішення справ в особливій, встановленій законом процесуальній формі, не можна оминати увагою той факт, що в КК України поняття правосуддя використовується в більш широкому розумінні. Встановлюючи родовий об'єкт для певної групи злочинних посягань, законодавець включає до змісту терміна «правосуддя», крім безпосередньої діяльності суду з відправлення правосуддя, тобто поновлення порушених прав або притягнення до різного роду юридичної відповідальності осіб, які порушили нормативні приписи, ще й діяльність органів досудового розслідування (дідання та досудового слідства), органів, які виконують вирок суду (у кримінальних справах), рішення суду (в інших категоріях справ) та інші судові акти, а також діяльність інших суб'єктів, що приймають участь у провадженні по справі. Така позиція законодавця є цілком обґрунтованою, оскільки названі органи та особи є частиною механізму судочинства, вони забезпечують його функціонування або є невід'ємною частиною цього механізму.

Вивчення судової статистики свідчить, що у структурі кримінальних справ, які були розглянуті місцевими загальними судами з ухваленням вироку, злочини проти правосуддя (ст.ст. 371–400 КК) посідають не останнє місце. За даними Аналізу стану здійснення судочинства в 2015 р. (за даними судової статистики), підготовленого відділом аналізу судової статистики та узагальнення судової практики Верховного Суду України, у 2015 р. було розглянуто 2,1 тис. справ відповідної категорії (2,2 % від загальної кількості), що на 0,3% менше ніж у 2014 р. (2,6 тис. справ або 2,5%) [23]. Згідно даних цього ж Аналізу справи про злочини проти правосуддя займають 8-е місце, між справами про злочини проти громадського порядку та моральності (ст.ст. 293–304 КК) (2,3% від загальної кількості) та справами про злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (ст.ст. 157–184 КК) (1,7%). При цьому оприлюднена судова практика (згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень) та Звіт про склад засуджених у 2015 р., підготовлений Державною судовою адміністрацією України, вказує на відсутність обвинувальних вироків та засуджених за окремими статтями про злочини проти правосуддя, хоча це не може свідчити про те, що ці злочини не вчиняються. Так, наприклад, у реєстрі немає вироків у справах про злочини, передбачені ст.ст. 373 (примушування давати показання), 374 (порушення права на захист), 380 (невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист), 381 (розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист), 387 (розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування) КК. Ці злочини можуть бути вчинені спеціальними суб'єктами – службовими особами, уповноваженими державою на здійснення певних функцій у сфері правосуддя, але відсутність відповідних проваджень аж ніяким чином не свід-

чить про те, що усі працівники правоохоронних органів належним чином виконують свої службові обов'язки та не порушують законодавство. У 2015 р. за порушення різних прав обвинуваченого (ст.ст. 371–374 КК) було засуджено 2 особи (обидві за ст. 371 – завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою). Тоді як переважну більшість засуджених за злочини проти правосуддя у цей же період становлять особи, які вже були засуджені або перебували під вартою (84% від загальної кількості або 1577 осіб) [24].

Крім наявності певних недоліків у формулюванні норм кримінального закону, які перешкоджають належному його застосуванню у певних випадках, відповідна статистика свідчить й про каральний ухил судової практики та нерівність становища різних суб'єктів відповідних правовідносин. Такий висновок підкріплює й аналіз рішень Європейського суду з прав людини стосовно України, який засвідчує, що значна їх кількість присвячена порушенням різних положень ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право на свободу та особисту недоторканність в контексті законного ув'язнення, арешту і затримання особи [25]. Такі порушення було встановлено у рішеннях, змістом яких були: затримання особи на підставі протоколу, який не містить достатніх доводів на обґрунтування підозри; складення протоколу про затримання особи через значний час після фактичного затримання; незадокументоване затримання і утримання особи у приміщеннях відділу міліції; тримання під вартою за відсутності відповідного судового рішення або на підставі судового рішення, яке не містило належного обґрунтування для взяття особи під варту чи для продовження строку тримання під вартою; використання адміністративного арешту з метою забезпечення перебування особи, що підозрюється у вчиненні злочину, в розпорядженні слідчого [26].

Щодо вад формулювання норм кримінального закону у частині відповідальності за злочини проти правосуддя, як технічного, так й змістовного характеру, що впливають або можуть вплинути на практику його застосування, видається необхідним вказати на наступні.

1. В статтях 377–379 КК України, які встановлюють відповідальність за погрозу або насильство (ст. 377), умисне знищення або пошкодження майна (ст. 378), посягання на життя (ст. 379) щодо осіб, які безпосередньо здійснюють правосуддя, в якості потерпілих вказуються суддя, народний засідатель, присяжний чи їх близькі родичі. Хоча в диспозиціях норм містяться вказівки на народного засідателя, такого суб'єкта здійснення правосуддя наразі не передбачає ані Конституція України [21], ані Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. [22]: «Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних» (ст. 124 Конституції України, ст. 5 Закону «Про судоустрій і статус суддів»). Так само не передбачено інституту народних засідателів у Кримінальному процесуальному кодексі України, який визначає, що суддя – це голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого

суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний (п. 23 ст. 3 КПК) [27], у Кодексі адміністративного судочинства [28] та Господарському процесуальному кодексі [29]. Виключення становить Цивільний процесуальний кодекс, який закріплює, що «у випадках, встановлених цим Кодексом, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох народних засідателів, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді» (ч. 2 ст. 18 ЦПК) [30]. Але, враховуючи вищу юридичну силу Конституції України та положення спеціального закону, зміни мають бути внесені у відповідні положення ЦПК та у ст.ст. 377-379 КК має бути виключення вказівка на народного засідателя як потерпілого від відповідних злочинів.

2. Продовжуючи аналіз ст. 377 КК (погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного) та порівнюючи її з аналогічним складом, передбаченим ст. 398 КК (погроза або насильство щодо захисника чи представника особи), можна побачити, що в ст. 377 КК встановлюється відповідальність за заподіяння побоїв судді, народному засідателю чи присяжному (ч. 2 ст. 377 КК). Аналогічної кваліфікуючої ознаки у ст. 398 КК не передбачено, отже заподіяння відповідної шкоди захиснику, представнику або їх близьким родичам має кваліфікуватися за загальною нормою (ст. 126 КК). Така розбіжність є незрозумілою. Так само має місце відмінність у кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознаках складів злочинів, передбачених ст. 378 КК (умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного) та ст. 399 КК (умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи): ч. 2 ст. 378 КК – умисне знищення або пошкодження майна, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки; ч. 2 ст. 399 КК – умисне знищення або пошкодження майна, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах; ч. 3 ст. 399 КК – дії, передбачені ч. 1 або 2 цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків. Якісний нормативний акт повинен бути системним, логічно побудований та внутрішньо узгодженим. Виникає питання, чому однакові суспільно небезпечні посягання, які характеризуються подібною об'єктивною стороною, посягають на єдиний об'єкт, мають однакову суб'єктивну сторону та суб'єкта, знаходять різний формальний прояв (тобто закріплення у нормі кримінального закону) та характеризуються різним ступенем тяжкості (ч. 2 ст. 378 КК – особливо тяжкий злочин (передбачено покарання від 6 до 15 років позбавлення волі); ч. 2 ст. 399 КК – тяжкий злочин (від 5 до 8 років), хоча може полягати в таких саме діях, що й у ч. 2 ст. 378 КК, – знищення або пошкодження майна, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом; ч. 3 ст. 399 КК, що й у ч. 2 ст. 378 КК, – особливо тяж-

кий злочин (від 8 до 15 років позбавлення волі), хоча може заподіяти такі саме наслідки – спричинити загибель людей чи інші тяжкі наслідки). Видається за доцільне встановити єдині норми про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, майно суддів, присяжних, захисників, представників особи та їх близьких родичів або піти шляхом відмови від спеціальних складів злочинів взагалі (за можливості), враховуючи рівність всіх осіб перед законом.

3. Відповідно до ст. 20 КПК України «підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом» [27]. Крім перелічених суб'єктів, мати захисника, тобто користуватися правом на захист, може особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування (п. 19 ст. 3 КПК), а також потерпілий (ст. 58 КПК), цивільний позивач, цивільний відповідач (ст. 63 КПК), юридична особа, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64-1 КПК), третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2 КПК). В той же час, ст. 374 КК (порушення права на захист) передбачає, що потерпілими від цього злочину можуть бути тільки підозрюваний чи обвинувачений, отже кримінальне законодавство не передбачає охорону права на захист інших учасників кримінального провадження.
4. У ст. 381 КК (розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист) передбачено, що суб'єктом цього злочину може бути: 1) службова особа, яка прийняла рішення про заходи безпеки; 2) особа, яка їх здійснює; 3) службова особа, якій ці рішення стали відомі у зв'язку з її службовим становищем; 4) особа, взята під захист. Склад злочину є матеріальним – відповідальність настає за умови, що відповідні дії спричинили шкоду здоров'ю особи, взятої під захист. Постає питання про можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи, взятої під захист, яка розголосила відомості про заходи безпеки щодо себе, що спричинило шкоду її здоров'ю. Загальноприйнятим є положення про те, що заподіяння шкоди самому себе не тягне кримінальної відповідальності. Отже, видається за доцільне виключити з переліку суб'єктів злочину, передбаченого ст. 381 КК, особу, взятую під захист.

Не претендуючи на зазначення вичерпного переліку проблемних аспектів кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, не можна оминути увагою їх наявність.

Висновки

Аналіз динаміки кримінального законодавства про відповідальність за злочини проти правосуддя дозволяє дійти висновку, що відповідна форма існування цих положень кримінального права володіє власною структурою, має склад-

ний циклічний характер і пов'язана з іншими соціальними явищами і процесами, які зумовили розвиток норм кримінального закону. Зберігаючи певну наступність у формуванні норм, кримінальне законодавство в частині відповідальності за злочини проти правосуддя набуло й власних рис. Тенденціями, що характеризують його динаміку, можна назвати, по-перше, посилення відповідальності, як шляхом криміналізації діянь, так й внесенням нових ознак до існуючих складів злочинів; по-друге, приведення положень кримінального закону у відповідність до інших нормативно-правових актів (хоча й не завжди своєчасне). Гуманізація відповідальності не спостерігається – два приклади декриміналізаційних законів мають дуже специфічний характер, про що було зазначено вище. Не зважаючи на відносно активну законотворчість по відношенню до Розділу XVIII Особливої частини КК, продовжують існувати певні недоліки формального й змістовного характеру.

Список використаних джерел:

1. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права як об'єкт наукового дослідження: поняття та ознаки / Д. О. Балобанова // Наукові праці НУ «ОЮА». – Т. 13. – О.: Юрид. література, 2013. – С. 392–399.
2. Сорокин П. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / П. Сорокин / пер. с англ., комментарии и статья В. В. Сапова. – СПб.: РХГИ, 2000. – 1056 с.
3. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.
4. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян: закон України від 16.01.2014 р. №721-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/721-18>.
5. Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: закон України від 15.01.2009 р. №890-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/890-17>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої системи документообігу в адміністративних судах: закон України від 05.06.2009 р. №1475-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1475-17>.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: закон України від 07.09.2016 р. №1492-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1492-19>.
8. Про виконавче провадження: закон України від 02.06.2016 р. №1404-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/paran803#n803>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: закон України від 13.04.2012 р. №4652-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4652-17>.
10. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.

11. Про прокуратуру: закон України від 14.10.2014 р. №1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page>.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/paran2005#n2005>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: закон України від 03.03.2005 р. №2456-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-15>.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг: закон України від 22.09.2011 р. №3795-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3795-17>.
15. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: закон України від 15.04.2008 р. №270-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270-17>.
16. Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб): закон України від 04.11.2010 р. №2677-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2677-17>.
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів: закон України від 14.05.2015 р. №421-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/421-19/paran6#n6>.
18. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України: закон України від 14.04.2009 р. №1254-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1254-17>.
19. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 07.07.2010 р. №2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/paran1629#n1629>.
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України: закон України від 16.05.2013 р. №245-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/245-18>.
21. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>.
22. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
23. Аналіз стану здійснення судочинства в 2015 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282).
24. Звіт про стан засуджених у 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015/.
25. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
26. Кульчицький Н., Бортновська З. Європейський суд з прав людини у справах щодо України. Огляд практики ЄСПЛ за 2012 рік // Юридичний вісник України. – 2013. – 11–24 травня.

27. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
28. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
29. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
30. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Вечерова Євгенія,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
докторант Національного університету «Одеська юридична академія»*

НОРМАТИВНІСТЬ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Анотація. В дослідженні сформульовано особисту наукову позицію щодо бачення нормативності кримінального права, в основу якого покладено широкий аксіологічний підхід до права. Стверджується, що нормативність кримінального права не слід отождествлювати з його нормативним характером (сукупністю кримінально-правових норм). Норма кримінального права – основа його нормативності, структурними компонентами якої також є функції та принципи кримінального права. Нормативність кримінального права в найбільшій мірі виражає його функціональне призначення як регулятора суспільних відносин та є засобом об'єктивації власної ціннісної сутності кримінального права

Ключові слова: сенс, сенсове поле права, праворозуміння, нормативність кримінального права, норма кримінального права, функції кримінального права, принципи кримінального права.

Аннотация. В исследовании сформулирована личная авторская позиция относительно видения нормативности уголовного права, в основу которой положен широкий аксиологический подход к праву. Утверждается, что нормативность уголовного права не следует отождествлять с его нормативным характером (совокупностью уголовно-правовых норм). Норма уголовного права – основа его нормативности, структурными компонентами которой также являются функции и принципы уголовного права. Нормативность уголовного права в наибольшей мере выражает его функциональное предназначение как регулятора общественных отношений и является средством объективации собственной ценностной сущности уголовного права.

Ключевые слова: смысл, смысловое поле права, правопонимание, нормативность уголовного права, норма уголовного права, функции уголовного права, принципы уголовного права.

Summary. Article formulates personal scientific vision of the criminal law normativity based upon the wide axiological approach to law. It is alleged that normative criminal law should not be confused with its normative character (set of criminal norms). Criminal legal norm is the basis of its normativity. Structural components of normativity also have functions and principles of criminal law. Normativity of criminal law to the greatest extent reflects its functionality as a regulator of social relations and is a mean of objectification of axiological nature of criminal law.

Key words: meaning, semantic field of law, understanding of law, normativity of criminal law, functions of criminal law, principles of criminal law.